<u>फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न बनेको विधेयक</u>

<u>प्रस्तावनाः</u> फोहरमैलाको कुशल तथा प्रभावकारी व्यवस्थापनबाट स्वच्छ तथा स्वस्थ वातावरण कायम गर्न, फोहरमैलाबाट मानव स्वास्थ्य तथा वातावरणमा पर्न सक्ने प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्न, फोहरमैलालाई स्रोतको रुपमा उपयोग गर्न र त्यसको प्रयोग, पुनः प्रयोग र प्रशोधनबाट आर्थिक गतिविधि सञ्चालन गर्न तथा फोहरमैलाको व्यवस्थापनमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहको समन्वयात्मक भूमिका स्पष्ट गर्नका लागि फोहरमैला सम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

सङ्घीय संसदले यो ऐन बनाएको छ ।

परिच्छेद-१
<u>प्रारम्भिक</u>

१. <u>संक्षिप्त नाम र प्रारम्भः</u> (१) यस ऐनको नाम "फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०८१" रहेको छ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. <u>परिभाषाः</u> विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) "अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्ति" भन्नाले दफा २३ को उपदफा (६) बमोजिम दिइने अनुमतिपत्र सम्झनु पर्छ ।

(ख) "औद्योगिक फोहरमैला" भन्नाले औद्योगिक प्रतिष्ठानबाट उत्सर्जन वा उत्पादन भएको हानिकारक वा प्रदूषणयुक्त फोहरमैला सम्झनु पर्छ ।

(ग) "औद्योगिक प्रतिष्ठान" भन्नाले उद्योग, व्यवसाय वा सेवा सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित कम्पनी, उद्योग, फर्म, सहकारी संस्था वा अन्य कुनै औद्योगिक प्रतिष्ठान सम्झनु पर्छ ।

(घ) "कण्टेनर" भन्नाले फोहरमैला सङ्कलन गर्न निश्चित ठाउँमा राखिएको फोहरमैला राख्ने, खसाल्ने वा थुपार्ने भाँडो, बाकस, बाल्टीन वा यस्तै प्रकारको अन्य कुनै साधन सम्झनु पर्छ र सो शब्दले कम्पोष्ट मल उत्पादन गर्न राखिएको भाँडोलाई समेत जनाउँछ ।

(ङ) "घरायसी फोहरमैला" भन्नाले सर्वसाधारणको भान्सा वा घरायसी अन्य व्यवहार वा कारोबारबाट उत्सर्जन भएको फोहरमैला सम्झनु पर्छ ।

(च) "जोखिमपूर्ण फोहरमैला" भन्नाले प्राकृतिक वातावरण वा पर्यावरणीय प्रणालीमा ह्रास ल्याउने, मानव तथा जीवजन्तुको स्वास्थ्यमा हानि नोक्सानी पुऱ्याउने विभिन्न रुपमा निष्काशित हानिकारक फोहरमैला सम्झनु पर्छ र सो शब्दले पारोयुक्त फोहरमैला वा रेडियो विकिरणलाई समेत जनाउँछ ।

(छ) "तोकिएको" वा "तोकिए बमोजिम" भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ ।

(ज) "निर्माणजन्य फोहरमैला" कुनै भौतिक संरचना निर्माण गर्दा निर्माणस्थल वा निर्माण सामग्रीबाट उत्सर्जन भएको फोहरमैला सम्झनु पर्छ ।

(झ) "पुनःचक्रीय प्रयोग" भन्नाले सङ्कलित फोहरमैलालाई कुनै विधि वा प्रविधिको प्रयोगद्वारा कच्चा पदार्थमा रुपान्तरण र उपयोगी वस्तुको रुपमा विकास गरी पुनः प्रयोगमा ल्याउने काम सम्झनु पर्छ ।

(ञ) "प्रदूषण" भन्नाले फोहरमैलाबाट निस्कने ठोस, तरल वा ग्याँस वस्तु वा त्यस्ता वस्तुको संयोजनबाट वातावरणमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपले प्रभाव परी वातावरणमा उल्लेखनीय ह्रास ल्याउने, क्षति पुऱ्याउने वा वातावरणको लाभदायी वा उपयोगी प्रयोजनमा हानि नोक्सानी पुऱ्याउने क्रियाकलाप सम्झनु पर्छ ।

(ट) "प्रभावित क्षेत्र" भन्नाले फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलको वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनमा फोहरमैला व्यवस्थापनको कारणले प्रभावित हुने भनी निर्धारण गरिएको क्षेत्र सम्झनु पर्छ ।

(ठ) "प्रशोधन" भन्नाले फोहरमैलाको स्वरुप वा गुणमा परिवर्तन गरी अन्य कुनै उपयोगी वस्तु तयार गर्ने वा फोहरमैलाबाट मल, ग्याँस, ऊर्जा वा अन्य वस्तु उत्पादन गरी व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रिया सम्झनु पर्छ ।

(ड) "फोहरमैला" भन्नाले तत्काल प्रयोग हुन नसक्ने अवस्थामा रहेका, फालिएका खेर गएका वा सडेगलेका, वातावरणमा ह्रास आउने गरी निष्कासन गरिएका ठोस, तरल, ग्याँसको रुपमा रहेको वस्तु, लेदो, धुवाँ, धुलो वा विद्युतीय वा सूचना प्रविधिका उत्सर्जन भएका सामग्री वा त्यस्तै प्रकारका अन्य वस्तु सम्झनु पर्छ र सो शब्दले घरायसी फोहरमैला, औद्योगिक फोहरमैला, रासायनिक फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला वा अन्य हानिकारक फोहरमैला वा अनधिकृत रुपमा सार्वजनिक स्थलमा टाँसिएका पोष्टर, फालिएका वा छरिएका पर्चा, पम्प्लेट वा स्थानीय तहले स्थानीय राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी फोहरमैला भनी तोकिदिएको अन्य वस्तुलाई समेत जनाउँछ ।

(ढ) "फोहरमैला निष्कासन" भन्नाले फोहरमैला उत्सर्जन स्थलबाट स्थानीय तहले तोकेको स्थानमा थुपार्ने, निकाल्ने वा जम्मा गर्ने काम सम्झनु पर्छ।

(ण) "फोहरमैला न्यूनीकरण" भन्नाले कुनै विधि, प्रविधि वा उपायको प्रयोग गरी फोहरमैलाको परिमाण, आकार वा प्रभाव कम गर्ने कार्य सम्झनु पर्छ ।

(त) "फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल" भन्नाले फोहरमैला सङ्कलन गरी विभिन्न प्रयोजनको लागि स्रोतको रुपमा उपयोग वा व्यवस्थापन गर्ने स्थल सम्झनु पर्छ र सो शब्दले फोहरमैला विसर्जन वा प्रशोधन गर्नको लागि स्थानीय तहले तोकेको स्यानिटरी ल्याण्डफिल साइटलाई समेत जनाउँछ ।

(थ) "फोहरमैला सङ्कलन" भन्नाले फोहरमैला उत्सर्जन स्थलबाट उठाउने, घर—घरबाट सङ्कलन गर्ने, सार्वजनिक स्थलमा रहेको फोहरमैला बढार्ने, जम्मा गर्ने, थुपार्ने, झारपात उखेल्ने वा अनधिकृत रुपमा सार्वजनिक स्थलमा टाँसिएका पोष्टर, पम्पलेट उप्काई सङ्कलन गर्ने काम सम्झनु पर्छ ।

(द) "बन्द पश्चात व्यवस्थापन (पोस्ट क्लोजर म्यानेजमेण्ट)" भन्नाले फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलमा फोहरमैला विसर्जन गर्न बन्द गरेपछि त्यस क्षेत्रको वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्नको लागि गरिने विभिन्न काम वा उपाय सम्झनु पर्छ ।

(ध) "मन्त्रालय" भन्नाले नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय सम्झनु पर्छ।

(न) "रासायनिक फोहरमैला" भन्नाले यथास्थितिमा प्रयोग हुन नसक्ने जुनसुकै स्रोत तथा प्रक्रियाबाट निस्केका मानव स्वास्थ्य, जीव, जन्तु, वनस्पति वा वातावरणमा प्रतिकूल असर पार्ने कुनै पनि रासायनिक पदार्थ सम्झनु पर्छ र सो शब्दले नेपाल सरकारले समय समयमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी रासायनिक फोहरमैलाको रुपमा निर्धारण गरेको अन्य ठोस, तरल, ग्याँस पदार्थलाई समेत जनाउँछ ।

(प) "विसर्जन" भन्नाले फोहरमैलाको अन्तिम निष्कासन वा व्यवस्थापन सम्झनु पर्छ ।

(फ) "सङ्कलन केन्द्र" भन्नाले घर घरबाट निस्कने फोहरमैला सङ्कलन गरी निर्धारित समयसम्म फाल्न, राख्न वा थुपार्न स्थानीय तहले तोकेको ठाउँ सम्झनु पर्छ र सो शब्दले घर घरमा फोहरमैला सङ्कलन गर्न आउने स्थानीय तहले तोकेको फोहरमैला सङ्कलन वा फोहरमैला सङ्कलन गर्ने साधनलाई समेत जनाउँछ ।

(ब) "स्थानान्तरण केन्द्र" भन्नाले सङ्कलित फोहरमैला विसर्जन गर्नका लागि फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलमा लैजानु अघि फोहरमैला सङ्कलन गर्न स्थानीय तहले तोकेको ठाउँ सम्झनु पर्छ ।

(भ) "स्थानीय तह" भन्नाले गाउँपालिका वा नगरपालिका सम्झनु पर्छ ।

(म) "स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला" भन्नाले स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने सरकारी, सामुदायिक वा निजी अस्पताल, क्लिनिक, फार्मेसी, औषधि पसल, ब्लड बैङ्क, प्याथोलोजिकल प्रयोगशाला, पशु स्वास्थ्यजन्य संस्था वा स्वास्थ्य अनुसन्धान केन्द्रबाट उत्सर्जन, उत्पादन वा निष्कासन हुने फोहरमैला सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद-२

फोहरमैलाको सङ्कलन तथा निष्कासन

३. फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानीय तहको जिम्मेवारीः (१) स्थानीय तहभित्र उत्सर्जन भएको फोहरमैलाको नियमन तथा व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित स्थानीय तहको हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनका लागि सम्बन्धित स्थानीय तहले एक्लै वा अन्य स्थानीय तहसँग सहकार्य गरी फोहरमैलाको प्रयोग, पुनः प्रयोग, प्रशोधन, निष्कासन वा व्यवस्थापनका लागि देहायको पूर्वाधार संरचनाको तयारी, निर्माण, सञ्चालन वा व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछः-

(क) सङ्कलन केन्द्र वा स्थानान्तरण केन्द्र,

(ख) फोहरमैलाको प्रशोधन केन्द्र (प्लान्ट), कम्पोष्ट स्थल (प्लान्ट) वा ग्याँसप्लान्ट,

(ग) पुनः प्रयोग हुनसक्ने फोहरमैला प्रशोधन गर्ने प्रशोधन केन्द्र,

(घ) स्यानिटरी ल्याण्डफिल्ड साइट वा विसर्जन स्थल (प्लान्ट) ।

(३) स्थानीय तहले उपदफा (२) बमोजिमका पूर्वाधार संरचनाको तयारी, निर्माण, सञ्चालन वा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई यस ऐन बमोजिम सुम्पन्न वा हस्तान्तरण गर्न सक्नेछ ।

४. फोहरमैला उत्सर्जन गर्नेको व्यवस्थापन गर्ने दायित्वः (१) दफा ३ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि जोखिमपूर्ण फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला, रासायनिक वा पारोयुक्त फोहरमैला, औद्योगिक फोहरमैला, विकिरणजन्य वा विद्युतीय फोहरमैला वा निर्माणजन्य फोहरमैलाको उपयोग, प्रशोधन वा व्यवस्थापन गर्ने दायित्व दफा ५, ९, १० तथा ११ को अधीनमा रही त्यस्तो फोहरमैला उत्सर्जन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैलाको उपयोग, प्रशोधन वा व्यवस्थापन गर्दा त्यस्तो फोहरमैला उपयोग, प्रशोधन वा व्यवस्थापन गर्दा पालना गर्नु पर्ने मार्ग निर्देशन (गाइड लाइन्स) सम्बन्धित अधिकार प्राप्त अधिकारीले जारी गरेको भए त्यस्तो मार्ग निर्देशनको पालना गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) वा (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि तोकिए बमोजिमको शैया भन्दा कम क्षमताका अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी वा उपचौकी वा फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने

क्षमता नभएका सामुदायिक अस्पताल, क्लिनिक, फार्मेसी, औषधि पसल, ब्लड बैङ्कले स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला व्यवस्थापन गरिदिन सम्बन्धित स्थानीय तहलाई अनुरोध गर्न सक्नेछन ।

(४) कुनै सार्वजनिक स्थलमा राखिएको पोष्टर, पम्प्लेट वा झण्डा तथा त्यस्तो स्थलमा कार्यक्रम गर्दा भएको फोहरमैला हटाउने दायित्व त्यस्तो पोष्टर, पम्प्लेट वा झण्डा राख्ने वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको हुनेछ ।

(५) उपदफा (१), (३) वा (४) बमोजिमको फोहरमैला वा त्यस्तो फोहरमैला उपयोग वा प्रशोधन गरी बाँकी रहेको फोहरमैलाको व्यवस्थापन गरिदिन कुनै उद्योग वा स्वास्थ्य संस्थाले स्थानीय तहलाई अनुरोध गरेमा स्थानीय तहले निर्धारण गरे बमोजिमको शर्त पालना र सेवा शुल्क लिई त्यस्तो फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्न सक्नेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम फोहरमैलाको व्यवस्थापन नभएमा व्यवस्थापन गर्दा लागेको खर्च सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा निकायबाट स्थानीय तहले असुल गर्न सक्नेछ ।

(७) उपदफा (३) वा (५) को अवस्थामा बाहेक उपदफा (१), (२) वा (४) बमोजिम फोहरमैलाको व्यवस्थापन नगरेमा स्थानीय तहले त्यस्तो फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायलाई व्यवसाय वा कारोबार सञ्चालन गर्न रोक लगाउन सक्नेछ ।

(८) यस दफा बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन गर्दा नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्डको पालना गर्नु पर्नेछ ।

५. <u>फोहरमैलाको वर्गीकरण:</u> (१) स्थानीय तहले कानून बनाई फोहरमैलाको जैविक वा अजैविक, पुनः प्रयोग हुनसक्ने वा नसक्ने गरी स्रोतमा नै वर्गीकरण गरी फोहरमैला छुट्याउने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्रोतमा नै वर्गीकरण गरी फोहरमैला छुट्याउँदा स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला भए जोखिमयुक्त फोहरमैला र जोखिमरहित फोहरमैला फरक फरक हुने गरी छुट्याउनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम व्यवस्था भएकोमा फोहरमैलाको स्रोतमा नै छुट्याई सङ्कलन केन्द्रसम्म पुऱ्याउने दायित्व त्यस्तो फोहरमैला उत्सर्जन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको हुनेछ ।

(४) स्थानीय तहले उपदफा (३) को प्रयोजनका लागि आवश्यक प्रविधि, मालसामान, उपकरण, कण्टेनर वा प्रशिक्षण उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

६. <u>फोहरमैलाको निष्कासन:</u> (१) फोहरमैला निष्कासनको समय, स्थान र तरिका स्थानीय तहले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ४ बमोजिमको फोहरमैला सङ्कलन वा स्थानान्तरण केन्द्रमा निष्कासन गर्न पाइने छैन ।

७. <u>फोहरमैला सङ्कलनः</u> (१) दफा ४ बमोजिम फोहरमैला उत्सर्जन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकाय आफैंले फोहरमैलाको व्यवस्थापन गरेकोमा बाहेक स्थानीय तहले आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्रको फोहरमैला सङ्कलन गर्ने व्यवस्था आफैंले मिलाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि स्थानीय तहले आवश्यकता अनुसारको सङ्ख्यामा सङ्कलन केन्द्र तोक्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैला सङ्कलन गर्ने वा उपदफा (२) बमोजिम सङ्कलन केन्द्र तोक्ने तथा त्यस सम्बन्धी अन्य कार्यविधि स्थानीय तहले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

८. <u>फोहरमैलाको ढुवानीः</u> (१) सङ्कलन केन्द्रमा जम्मा भएको फोहरमैलालाई स्थानान्तरण केन्द्र वा फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलसम्म ढुवानी गर्ने वा गराउने जिम्मेवारी स्थानीय तह वा स्थानीय तहले व्यवस्था गरेको संस्था वा निकाय वा अनुमति प्राप्त व्यक्तिको हुनेछ ।

तर औद्योगिक प्रतिष्ठानमा कच्चा पदार्थको रुपमा प्रयोग हुने फोहरमैलाको सङ्कलन केन्द्रदेखि औद्योगिक प्रतिष्ठानसम्म त्यस्तो प्रतिष्ठान आफैंले ढुवानी गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम ढुवानीगर्दा वा गराउँदा दफा ५ बमोजिम वर्गीकरण गरी छुट्याई निष्कासन तथा सङ्कलन गरिएको फोहरमैलाको अलग अलग ढुवानी साधनमा ढुवानी गर्नु पर्नेछ ।

(३) यस दफा बमोजिम फोहरमैला ढुवानी गर्दा वा गराउँदा ढुवानीको लागि प्रयोग हुने सवारी साधन तथा ढुवानी गर्ने तरिका नेपाल सरकारले बनाएको मापदण्ड बमोजिम हुनेछ ।

९. <u>फोहरमैला उत्सर्जन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको दायित्वः</u> फोहरमैला उत्सर्जन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको दायित्व देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) सम्भव भएसम्म फोहरमैला कम उत्सर्जन हुने गरी घरायसी व्यवहार, भान्सा प्रवन्ध, कुनै काम वा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने,

(ख) पुनः प्रयोग हुने वस्तुबाट छुट्याई बाँकी फोहरमैला निष्कासन गरी फोहरमैलाको परिमाणलाई घटाउने,

(ग) पुनः प्रयोग हुनसक्ने फोहरमैला वा औद्योगिक कच्चा पदार्थको रुपमा प्रयोग हुने फोहरमैलाको विसर्जन नगर्ने,

(घ) आफ्नो घर परिसर क्षेत्रभित्र विसर्जन हुन सक्ने फोहरमैलाको विसर्जन सोही क्षेत्रमा गर्ने,

(ङ) स्थानीय तहबाट निर्धारण भएको ठाउँ बाहेक अन्यत्र आफूले फोहरमैलाको सङ्कलन वा विसर्जन नगर्ने र अरुलाई पनि अन्यत्र विसर्जन नगर्न प्रोत्साहन गर्ने,

(च) फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न स्थानीय तहलाई सहयोग पुऱ्याउने।

स्पष्टीकरणः यस दफाको प्रयोजनको लागि "आफ्नो घर परिसर क्षेत्र" भन्नाले कसैको निजी घर कम्पाउण्ड, औद्योगिक प्रतिष्ठान भए औद्योगिक परिसर, अस्पताल वा स्वास्थ्य संस्थाको परिसर, औद्योगिक प्रतिष्ठानको परिसर लगायत फोहरमैला उत्पादन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायको स्वामीत्व वा नियन्त्रणमा रहेको भौतिक संरचना र त्यसको परिसर सम्झनु पर्छ ।

१०. <u>फोहरमैलाको व्यवस्थापनः</u> (१) स्थानीय तहले फोहरमैला सङ्कलन केन्द्र, स्थानान्तरण केन्द्र वा प्रशोधन स्थलमा फालिएको वा राखिएको फोहरमैला वा सरसफाईको सिलसिलामा जम्मा भएको फोहरमैलाको स्रोतको रुपमा प्रयोग वा अन्य किसिमले व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम व्यवस्थापन हुन नसकेको फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि स्थानीय तहले स्यानिटरी ल्याण्डफिल साइट तोकी सो स्थानमा विसर्जन गरी व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम व्यवस्थापन गर्न नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई तोकिए बमोजिमको सहयोग उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

परिच्छेद-३
<u>फोहरमैलाको उपयोग, प्रशोधन तथा पुनः प्रयोग</u>

११. <u>फोहरमैलाको उपयोगः</u> (१) दफा ७ बमोजिम सङ्कलन भएको फोहरमैलाको सरसफाई वा प्रशोधन गरी सोही रुपमा प्रयोग, पुनः प्रयोग वा चक्रिय प्रयोग गरी स्थानीय तहले उपयोगमा ल्याउनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैलाको उपयोगमा ल्याउँदा फोहरमैलालाई स्रोतको रुपमा विकास गरी त्यसबाट सम्भव भएसम्म आर्थिक गतिविधि सञ्चालन हुने काम गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम स्रोतको रुपमा विकास गर्दा फोहरमैला प्रशोधनबाट पुनः प्रयोग हुनसक्ने वस्तु वा औद्योगिक प्रतिष्ठानलाई आवश्यक हुने कच्चा पदार्थको रुपमा उपयोग गर्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम उपयोग वा पुनः प्रयोग हुन नसक्ने वस्तुको यस ऐन बमोजिम विसर्जन गरी व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

(५) यस दफा बमोजिम फोहरमैलालाई स्रोतको रुपमा विकास गरी त्यसबाट प्राप्त भएको आम्दानी कुनै व्यक्ति, प्रतिष्ठान वा संस्था आफैंले गरेको भए त्यस्तो व्यक्ति, संस्था वा प्रतिष्ठान र स्थानीय तहले गरेको भए सम्बन्धित स्थानीय तहको हुनेछ ।

१२. फोहरमैलाको न्यूनीकरण, पुनः प्रयोग तथा पुनः चक्रीय प्रयोगः (१) स्थानीय तहले फोहरमैलाको उत्सर्जन न्यूनीकरण गर्न, पुनः प्रयोग वा पुनः चक्रीय प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्न आवश्यक कानूनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्नेछ ।

(२) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको सामग्री पुनः चक्रीय प्रयोग गर्न मिल्ने प्याकेजिङ सामग्रीमा प्याकिङ गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्याकिङ गर्न प्रयोग भएको वस्तु पुनः चक्रीय प्रयोग गर्न सम्बन्धित उत्पादकले प्याकिङ गर्दा प्रयोग भएको त्यस्तो वस्तु उपभोक्ताबाट उपयुक्त मूल्यमा खरिद गर्ने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

१३. फोहरमैलाबाट उत्पादनः (१) स्थानीय तहले आफैंले वा अन्य स्थानीय तहसँग सहकार्य गरी यस ऐन बमोजिम सङ्कलन भएको जैविक फोहरमैला प्रयोग गरी प्राङ्गारिक मल उत्पादन गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम मल उत्पादनको लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले आवश्यक समन्वय र सहकार्य गर्न सक्नेछन् ।

(३) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यस ऐन बमोजिम सङ्कलन भएको फोहर सङ्कलन गरी प्राङ्गरिक मल, उर्जा वा औद्योगिक कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्न स्थानीय तहले निजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्न सक्नेछ ।

(४) होटल, रिसोर्ट वा रेष्टुरेण्टबाट उत्सर्जन हुने फोहरमैलाबाट त्यस्तो होटल, रिसोर्ट वा रेष्टुरेण्टले एक्लै वा सामूहिक रुपमा मल, उर्जा, इन्धन वा कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्न सक्नेछन ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम मल, उर्जा, इन्धन वा कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्न स्थानीय तहले आवश्यक सहयोग गर्नेछ ।

१४. प्रशोधन केन्द्रको स्थापना र सञ्चालनः (१) प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले एक भन्दा बढी स्थानीय तहको फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि उपयुक्त ठाउँमा उपयुक्त प्रशोधन केन्द्र स्थापना गरी सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको प्रशोधन केन्द्रबाट प्राप्त फोहरमैलाको दफा १३ बमोजिमको उत्पादन कार्यमा प्रयोग गर्नु पर्नेछ ।

१५. पुनः प्रयोग हुनसक्ने फोहरमैलाको वितरणः (१) फोहरमैलाको परिमाण घटाउने उद्देश्यले पुनः प्रयोग गर्न सकिने विद्युतीय सामग्री, फर्निचर, भाँडाकुँडा वा त्यस्तै प्रकृतिका अन्य वस्तुहरु निशुल्क वा कम मूल्यमा हस्तान्तरण गर्नको लागि स्थानीय तहले तोकिए बमोजिम भण्डारण स्थल वा प्रदर्शन स्थलको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम व्यवस्था गरिएको भण्डारण स्थल वा प्रदर्शनी स्थलबाट हस्तान्तरण नभएका वस्तु तोकिए बमोजिम व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

१६. छुट तथा सुविधाः (१) फोहरमैलाको व्यवस्थापनबाट मल, उर्जा वा पुनः प्रयोगको व्यवस्था मिलाउने वा औद्योगिक कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्ने अनुमति प्राप्त व्यक्ति, संस्था वा निकायलाई नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले कर छुट वा अन्य सुविधा उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(२) कुनै स्थानीय तह आफैंले फोहरमैलाको पुनः प्रयोगको व्यवस्था मिलाएमा वा त्यसबाट उर्जा, इन्धन वा औद्योगिक कच्चा पदार्थ उत्पादन गरेमा त्यस्तो स्थानीय तहलाई नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले अनुदान दिन सक्नेछ ।

(३) पुनः प्रयोग गर्न मिल्ने र आफैंले फिर्ता लिने प्याकेजिङ सामग्रीको प्रयोग गरी वस्तु उत्पादन वा प्याकेजिङ गर्ने उद्योगलाई नेपाल सरकारले प्रचलित कानून बमोजिमको कर छुट लगायतको विशेष सुविधा उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

१७. दोहोरो हुन नदिन समन्वयः यस ऐन बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन वा प्रशोधन गर्दा एउटै स्थानको फोहर व्यवस्थापन सम्बन्धमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले दोहोरो नपर्ने गरी गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहका सम्बन्धित निकायले आवश्यक समन्वय गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद-४
स्थानान्तरण केन्द्र तथा फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल

१८. स्थानान्तरण केन्द्रः (१) स्थानीय तहले सङ्कलन भएको फोहरमैलालाई प्रारम्भिक चरणमा व्यवस्थापन गर्न कुनै स्थानलाई स्थानान्तरण केन्द्रको रुपमा तोक्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम स्थानान्तरण केन्द्र तोक्दा मानव स्वास्थ्य, सार्वजनिक हित र सुविधा तथा वातावरणमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी तोक्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम तोकिएको स्थानमा दुर्गन्ध नआउने र वातावरण प्रदुषित नहुने गरी उपयुक्त व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

१९. फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलः (१) स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्र सङ्कलन भएको फोहरमैला प्रशोधन वा अन्य तरिकाले उपयोग गरी व्यवस्थापन गर्नको लागि उपयुक्त स्थलको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन नभएसम्म फोहरमैला व्यवस्थापन वा विसर्जन गर्नको लागि स्थानीय तहले वातावरण सम्बन्धी प्रचलित कानूनको अधीनमा रही स्यानीटरी ल्याण्डफिल साइट तोक्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल तोक्नको लागि स्थानीय तहको आफ्नै जग्गा नभएमा वा जग्गा भए तापनि फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल तोक्न उपयुक्त

नभएमा सम्बन्धित स्थानीय तहले त्यस प्रयोजनको लागि सम्बन्धित स्थानीय तहको क्षेत्र भित्र वा अर्को स्थानीय तहको क्षेत्रमा उपयुक्त जग्गा भाडामा लिन वा खरिद गर्न सक्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम जग्गा उपलब्ध नभएमा स्थानीय तहले फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त स्थलको छनौट गरी त्यस्तो जग्गा उपलब्ध गराउन वा प्राप्ति गराइ दिन मन्त्रालय समक्ष अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम अनुरोध भई आएमा मन्त्रालयले सम्बन्धित स्थानीय तहलाई प्रचलित कानून बमोजिम आवश्यक जग्गा उपलब्ध गराउन वा जग्गा प्राप्त गरी दिन सक्नेछ ।

२०. फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल तोक्न समन्वय गर्ने (१) दुई वा सोभन्दा बढी स्थानीय तहलाई एउटै फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल उपयुक्त हुने भएमा त्यस्ता स्थानीय तहले आपसमा लिखित समझदारी र समन्वय गरी फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल निर्धारण गर्न सक्नेछन् ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल सम्बन्धित जिल्लाभित्रको कुनै स्थानमा रहने भएमा सोको व्यवस्थापनका लागि सम्बन्धित जिल्ला समन्वय समितिले र त्यस्तो स्थल सोही प्रदेशको अर्को जिल्लामा रहने भएमा सम्बन्धित प्रदेश सरकारले आवश्यक समन्वय र सहजीकरण गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम एक भन्दा बढी स्थानीय तहको लागि एकीकृत रुपमा फोहरमैला व्यवस्थापन गर्नु पर्ने भएमा त्यस प्रयोजनका लागि सम्बन्धित स्थानीय तह प्रत्येकले निर्वाह गर्नु पर्ने भूमिका र जिम्मेवारी तथा बहन गर्नु पर्ने दायित्व सम्बन्धमा लिखित समझदारी र सहकार्य गर्नु पर्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम निर्धारण भएको फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल सञ्चालनका लागि कानून र व्यवस्था कायम गर्न स्थानीय प्रशासनको सहयोग आवश्यक भएमा सम्बन्धित स्थानीय तहले सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारी समक्ष अनुरोध गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम अनुरोध भएमा सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीले कानून र व्यवस्था कायम गर्न आवश्यक सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

२१. वातावरणीय दृष्टिकोणले संवेदनशील क्षेत्र: (१) स्थानीय तहले तोकेको फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल वातावरणीय रुपमा संवेदनशील क्षेत्र हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको क्षेत्रमा घरपालुवा पशुपन्छी, जीवजन्तु तथा मानवको अनधिकृत प्रवेशलाई रोक लगाउन, ढुङ्गा, गिट्टी वा बालुवा निकाल्ने कार्यमा रोक लगाउन, वातावरण संरक्षण र त्यस्तो क्षेत्रको उचित व्यवस्थापनका लागि स्थानीय तहले आवश्यक व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(३) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि खोला, नदी प्रणाली, ताल, सिमसार क्षेत्र, राष्ट्रिय निकुञ्ज वा वन्यजन्तु वासस्थान, धार्मिक वा सांस्कृतिक स्थल, सम्पदाक्षेत्र,

संरक्षित क्षेत्र वा अन्य सार्वजनिक स्थलमा फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न, विसर्जन गर्न वा नदी प्रणाली, ताल वा सिमसार क्षेत्रमा ढल मिसाउन सकिने छैन ।

तर फोहरमैला प्रशोधन गरी नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड बमोजिम प्रशोधित पानी मिसाउन बाधा पर्ने छैन ।

परिच्छेद-५
फोहरमैला व्यवस्थापनमा निजी वा सामुदायिक क्षेत्रसँग सहकार्य

२२. निजी क्षेत्रबाट फोहरमैला व्यवस्थापनः (१) दफा २३ को अधीनमा रही स्थानीय तहले आवश्यकता अनुसार निजी क्षेत्रका कुनै कम्पनी, सामुदायिक वा सहकारी संस्था वा गैरसरकारी संस्थाबाट आफ्नो भौगोलिक क्षेत्र भित्रको फोहरमैला व्यवस्थापन गराउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन गर्दा देहायका कुनै वा सबै काम गराउन सकिनेछः-

(क) फोहरमैला न्यूनीकरणका लागि जनचेतना अभिवृद्धि,

(ख) फोहरमैला सङ्कलन,

(ग) फोहरमैला ढुवानी,

(घ) फोहरमैलाको उपयोग, पुनः प्रयोग, पुनः चक्रीय प्रयोग वा प्रशोधन,

(ङ) फोहरमैला विसर्जन, र

(च) बन्द पश्चात व्यवस्थापन ।

२३. प्रतिस्पर्धाबाट फोहरमैला व्यवस्थापनः (१) दफा २२ बमोजिम निजी क्षेत्र, सामुदायिक वा सहकारी संस्था वा गैरसरकारी संस्थाबाट स्थानीय तहले फोहरमैला व्यवस्थापन गराउँदा बोलपत्र मार्फत खुला प्रतिस्पर्धाबाट त्यस्तो कम्पनी वा संस्था छनौट गरी व्यवस्थापन गर्न जिम्मा दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापकको छनौट गर्दा देहायका आधारमा तोकिए बमोजिम गर्नु पर्नेछः-

(क) स्थानीय तहबाट प्राप्त गर्ने फोहरमैलाको स्रोतको रुपमा प्रयोग गरी आय आर्जन गर्ने कार्ययोजना,

(ख) फोहरमैलाबाट ऊर्जा, इन्धन, प्राङ्गारिक मल वा कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्ने भए त्यस्तो उत्पादन गर्ने प्राविधिक, वित्तीय र जनशक्तिको क्षमता,

(ग) फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न आवश्यक आर्थिक तथा प्राविधिक क्षमता र त्यसको स्रोत,

(घ) फोहरमैला व्यवस्थापनमा अपनाउन प्रस्ताव गरिएको प्रविधिको दिगोपना तथा वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण,

(ङ) फोहरमैला बापत स्थानीय तहलाई बुझाउन कबुल गरेको रकम,

(च) व्यवस्थापन करार गर्ने भए प्रस्ताव गरिएको व्यवस्थापन शुल्क,

(छ) फोहरमैलाको प्रयोग, प्रशोधन वा पुनःप्रयोग गर्ने भए स्थानीय तहलाई बुझाउन मञ्जुर गरिएको रोयल्टी रकम ।

(३) यस दफा बमोजिम बोलपत्रको प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम छनौट भएको कम्पनी वा संस्थासँग स्थानीय तहले फोहरमैला व्यवस्थापन सम्झौता गर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम हुने सम्झौतामा तोकिएका विषय उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (४) बमोजिम सम्झौता भएको कम्पनी वा संस्थालाई स्थानीय तहले तोकिएको ढाँचामा अनुमतिपत्र दिनु पर्नेछ ।

(७) उपदफा (६) बमोजिम दिइएको अनुमतिपत्र सम्झौता बहाल रहेसम्म कायम रहनेछ।

(८) उपदफा (४) बमोजिम भएको सम्झौतापत्र तोकिएको अवस्थामा अन्त्य हुनेछ ।

(९) उपदफा (६) बमोजिम अनुमतिपत्र प्राप्त गरी फोहरमैला व्यवस्थापनको जिम्मा पाएको कम्पनी, संस्था वा निकायले स्थानीय तहसँग गरेको सम्झौताको अधीनमा रही सम्बन्धित स्थानीय तहबाट फोहरमैला सङ्कलन वा प्राप्त गर्न र दफा ३५ बमोजिम फोहरमैला उत्सर्जन गर्ने व्यक्तिबाट सेवा शुल्क उठाउन सक्नेछ ।

(१०) उपदफा (९) बमोजिम शुल्क उठाउँदा फोहरमैलाको परिमाण र प्रकृतिको आधारमा तोकिए बमोजिम शुल्क लिने व्यवस्था गर्न सकिनेछ ।

२४. <u>फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल निर्माण तथा सञ्चालनको स्वीकृतिः</u> (१) फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि दफा २३ को उपदफा (६) बमोजिम अनुमतिपत्र व्यक्तिलाई फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल, प्रशोधन स्थल वा अन्य संयन्त्र निर्माण गरी सञ्चालन गर्न वा दफा ११ बमोजिम फोहरमैलाको उपयोग गर्न स्वीकृति माग गरेमा वातावरण तथा अन्य प्रचलित कानूनको अधीनमा रही त्यस्तो संयन्त्र निर्माण तथा सञ्चालनका लागि स्थानीय तहले स्वीकृति दिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल निर्माण गर्न अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिलाई आवश्यक जग्गाको व्यवस्थापनको लागि स्थानीय तहले आवश्यक सहजीकरण गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम जग्गाको व्यवस्थापन गर्नु पर्ने भएमा स्थानीय तहले मन्त्रालय वा प्रदेश सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालयलाई अनुरोध गर्न सक्नेछ र यसरी अनुरोध भई आएमा मन्त्रालय वा प्रदेश सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालयले जग्गा उपलब्ध गराउन आवश्यक सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

२५. सार्वजनिक निजी साझेदारीमा फोहरमैलाको व्यवस्थापनः (१) स्थानीय तहले प्रचलित कानूनको अधीनमा रही सार्वजनिक निजी साझेदारीको ढाँचा बमोजिम लगानी र प्रतिफलमा साझेदारी गर्ने गरी निजी क्षेत्रको कुनै व्यक्ति, कम्पनी वा संस्थासँग फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्न सक्नेछ ।

(२) सार्वजनिक निजी साझेदारीका अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

२६. स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैलाको व्यवस्थापनः (१) स्वास्थ्य संस्था स्थापना गर्न अनुमति प्राप्त गर्नु अघि त्यस्तो स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन हुँदा उत्सर्जन वा उत्पादन हुने स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला व्यवस्थापनको उचित प्रबन्ध गर्ने कार्ययोजना तयार गरी अनुमतिका लागि निवेदन गर्नु पर्नेछ ।

(२) स्वास्थ्य संस्था स्थापना गर्नको लागि प्रचलित कानून बमोजिम अनुमति दिने निकायले त्यस्तो स्वास्थ्य संस्था स्थापना तथा सञ्चालनको लागि अनुमति दिनु अघि फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी उपयुक्त कार्ययोजना व्यवस्था गरे वा नगरेको यकीन गरी उपयुक्त कार्ययोजना भएमा त्यस्तो कार्ययोजना स्वीकृत गरी अनुमति दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम अनुमति दिंदा स्वास्थ्य संस्थाले फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धमा पालना गर्नु पर्ने अन्य शर्त वा कायम गर्नु पर्ने मापदण्ड अनुमति दिंदाका बखत तोक्नु पर्नेछ ।

२७. व्यवसायिक प्रतिष्ठानमा फोहरमैला सङ्कलन उपकरणको व्यवस्थाः (१) कुनै वस्तु वा सेवाको व्यापार वा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने कुनै पनि व्यक्ति, संस्था वा निकायले व्यापार वा व्यवसाय सञ्चालन गर्ने क्रममा वा त्यस्ता व्यक्ति, संस्था वा निकायमा भ्रमण गर्ने ग्राहक वा उपभोक्ताले त्यस्ता सेवा वा वस्तु प्राप्त गर्दा वा उपभोग गर्दा उत्सर्जन हुने फोहरमैला सङ्कलन गर्न त्यस्तो व्यक्ति, संस्था वा निकायले दफा ४ को अधीनमा रही आफ्नो प्रतिष्ठान परिसर भित्र फोहरमैला सङ्कलन हुने उपयुक्त बाल्टिन, साधन वा उपकरण राख्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सङ्कलन भएको फोहरमैला दफा ४ बमोजिम व्यवस्थापन वा दफा ७ बमोजिम सङ्कलन गर्न सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

२८. सार्वजनिक स्थानमा फोहरमैला सङ्कलनः (१) नगरपालिका वा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेका नगरोन्मुख गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रका सार्वजनिक सडक, सार्वजनिक उद्यान, पार्क, प्रदर्शनी स्थल, सवारी साधन बिसौनी स्थल जस्ता सार्वजनिक स्थानमा

आवश्यकता अनुसार ठाउँ ठाउँमा तोकिए बमोजिमको सङ्ख्यामा फोहरमैला सङ्कलन गर्न उपयुक्त उपकरण वा बाल्टिन राख्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम फोहरमैला सङ्कलन उपकरण, साधन वा बाल्टिन राख्दा जैविक वा अजैविक फोहरमैलाको फरक फरक सङ्कलन हुने गरी अलग अलग कन्टेनर राख्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको सार्वजनिक स्थानमा आवगमन वा भ्रमण गर्ने व्यक्तिले आवगमन वा भ्रमणको क्रममा कुनै किसिमको फोहरमैला उत्सर्जन गर्नु परेमा उपदफा (२) बमोजिमको उपयुक्त उपकरण वा बाल्टिनमा राख्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम फोहरमैला नराख्ने वा उपयुक्त कन्टेनरमा नराख्ने व्यक्तिलाई सम्बन्धित स्थानीय तहबाट खटिएको निरीक्षक वा सार्वजनिक स्थानको हेरचाह वा व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी पाएको व्यक्तिले सोही स्थानमा प्रत्येक पटक एकसय रुपैयाँसम्म जरिबाना गर्न सक्नेछ ।

(५) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत यस दफा बमोजिमको बाल्टिन वा उपकरण नराखेको भए यो ऐन प्रारम्भ भएको मितिले तीन महीना भित्र त्यस्तो कन्टेनर राख्नु पर्नेछ ।

२९. फोहरमैला उत्सर्जन गर्ने वस्तुको नियन्त्रण: (१) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी कुनै स्थानीय तहको क्षेत्रलाई फोहर वा प्रदूषित बनाउने सोही सूचनामा निर्धारित गुणस्तर भन्दा कम गुणस्तरको प्लाष्टिक झोला वा प्लाष्टिकजन्य त्यस्तै वस्तु वा फोहरमैला उत्सर्जन गर्ने अन्य वस्तुको त्यस्तो क्षेत्र भित्र उत्पादन, पैठारी, बिक्री वितरण वा प्रयोग गर्न रोक लगाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम रोक लगाएका वस्तुको उत्पादन, पैठारी, बिक्री वितरण वा प्रयोगका लागि राखिएमा त्यस्ता वस्तुको जुनसुकै बखत सम्बन्धित स्थानीय तहले जफत गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम जफत गरिएका वस्तुको स्थानीय तहले बनाएको कानून बमोजिम व्यवस्थापन वा विसर्जन गर्नुपर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम व्यवस्थापन वा विसर्जन गर्न सम्बन्धित व्यक्ति तथा संस्थाबाट असुल उपर गरिनेछ।

३०. सार्वजनिक शौचालय निर्माण र सञ्चालन: (१) नगरपालिका वा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको नगरोन्मूख गाउँपालिकाले आफ्नो नगर वा गाउँ क्षेत्रभित्र आवश्यकता अनुसार सार्वजनिक ठाउँमा वा अन्य उपयुक्त ठाउँमा सार्वजनिक शौचालयको निर्माण गरी सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।

(२) नगरपालिका वा त्यस्ता गाउँपालिकाले फोहरमैला र खुला दिसापिसाबमुक्त नगरपालिका वा गाउँपालिका बनाउने उद्देश्यले उपदफा (१) बमोजिमका शौचालय निर्माण, सञ्चालन, मर्मत, सम्भार वा सुधारका लागि प्रत्येक वर्ष आफ्नो बजेट मार्फत निश्चित रकम विनियोजन गर्नु पर्नेछ ।

(३) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत उपदफा (१) बमोजिमका शौचालय सञ्चालन नभएका नगरपालिकामा यो ऐन प्रारम्भ भएको छ महीनाभित्र त्यस्ता शौचालयको निर्माण गरी सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।

(४) प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सार्वजनिक रुपमा कुनै वस्तु बिक्री वितरण गर्ने वा सेवा प्रवाह गर्ने तोकिए बमोजिमका सार्वजनिक प्रतिष्ठानले सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्थापन गरी सञ्चालन गर्नु पर्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमका प्रतिष्ठानले सार्वजनिक शौचालय सञ्चालन गरे वा नगरेको सम्बन्धित स्थानीय तहले नियमित रुपमा अनुगमन गर्नु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (५) बमोजिम अनुगमन गर्दा त्यस्तो शौचालय सञ्चालन नगरेको वा सञ्चालन गरेको भए तापनि सर्वसाधारणले प्रयोग गर्न नसकिने अवस्थाको देखिएमा स्थानीय तहले आवश्यक कारबाहीका लागि सम्बन्धित नियमनकारी निकायलाई लेखि पठाउनेछ ।

(७) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै व्यक्ति वा संस्थाले सार्वजनिक शौचालय निर्माण गरी शुल्क लिई सञ्चालन गर्न चाहेमा स्थानीय तहले बनाएको कानून बमोजिम अनुमतिपत्र दिन सक्नेछ ।

परिच्छेद–६

फोहरमैला नियमन, नियन्त्रण र व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था

३१. प्रदूषण नियन्त्रण: (१) आफ्नो क्षेत्रभित्र सङ्कलित फोहरमैलाबाट पर्न सक्ने प्रतिकूल वातावरणीय प्रभावलाई सम्भव भएसम्म कम गरी प्रदूषणरहित ढङ्गले व्यवस्थापन गरी स्थानीय तह क्षेत्र सफा, सुग्घर, स्वच्छ, स्वस्थ्य र सुन्दर राख्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित स्थानीय तहको हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको जिम्मेवारी पूरा गर्न र सङ्कलित फोहरमैला निष्कासन तथा व्यवस्थापन गर्न स्थानीय तहले यस ऐन बमोजिम नियमन, निर्देशन वा नियन्त्रण गर्न सक्नेछ।

३२. फोहरमैला जलाउन निशेध: स्थानीत तह भित्र घर परिसर, व्यापारिक प्रतिष्ठान वा सार्वजनिक ठाउँमा सङ्कलन गरिएको फोहरमैलालाई धुवाँ आउने वा वातावरणीय प्रदुषण हुने गरी जलाउन सकिने छैन ।

तर व्यावसायिक प्रतिष्ठान वा आवासीय घरधनीले आफ्नो व्यवसाय सञ्चालन वा घर व्यवहारबाट उत्सर्जन भएको तोकिएको परिमाणसम्मको फोहरमैला वातावरणीय प्रदुषण नहुने गरी आफ्नो प्रतिष्ठान वा घर परिसरभित्र आफैं जलाउन बाधा पर्ने छैन ।

३३. रासायनिक विषादी सम्बन्धी व्यवस्था: (१) फोहरमैला उत्पादन गर्ने रासायनिक पदार्थ वा विषादीको पैठारी गर्दा तोकिए बमोजिमको मापदण्डको अधीनमा रही गर्नु पर्नेछ ।

(२) समयावधि सकिएको रासायनिक विषादी तोकिएको मापदण्डको अधीनमा रही नष्ट गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित उत्पादक वा पैठारीकर्ताको हुनेछ ।

३४. <u>फोहरमैला व्यवस्थापनमा नागरिक वा सर्वसाधारणको कर्तव्यः</u> (१) स्थानीय तहलाई फोहरमैला व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु सर्वसाधारणको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) उपदफा (१) को सर्वसामान्यतामा प्रतिकूल नहुने गरी सर्वसाधारणले खास गरी देहायको कर्तव्य पालना गर्नु पर्नेछः-

(क) आफ्नो घर परिसर वा घरपरिसर वरिपरि फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने र फोहरमैला हुन नदिने,

(ख) घरायसी फोहरको दफा ५ बमोजिम छुट्याई सङ्कलन केन्द्रमा पुऱ्याउने,

(ग) सार्वजनिक स्थानमा कसैले फोहरमैला उत्सर्जन गरेकोमा त्यसको व्यवस्थापन गर्न स्थानीय तहलाई अविलम्ब सूचना दिने,

(घ) घर परिसर बाहिर रहेको बखत कुनै काम गर्दा वा कुनै उपभोग्य वस्तु उपभोग गर्दा कुनै फोहरमैला उत्सर्जन भएमा त्यस्तो फोहरमैला आफूसँग नै राख्ने र फोहरमैला सङ्कलन गर्ने कुनै साधन वा उपकरणमा राख्ने,

(ङ) सार्वजनिक ठाउँमा दिसापिसाब नगर्ने वा अरु कसैलाई गर्न नदिने

(च) खुला दिसामुक्त क्षेत्र बनाउन सम्बन्धित स्थानीय तहलाई सहयोग गर्ने,

(छ) फोहरमैला व्यवस्थापन गर्न स्थानीय तहले दिएको निर्देशन पालना गर्ने ।

(३) स्थानीय तहले कानून बनाई उपदफा (२) को खण्ड (क), (ख), (घ), (ङ) वा (छ) को प्रतिकूल हुने कुनै काम गर्ने व्यक्तिलाई जरिबाना गर्न सक्नेछ ।

३५. <u>सेवा शुल्कः</u> (१) स्थानीय तहले कानून बनाई फोहरमैला व्यवस्थापन गरे बापत सम्बन्धित घरधनी, व्यक्ति, संस्था वा निकायबाट सेवा शुल्क उठाउन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको शुल्कको निर्धारण फोहरमैलाको परिमाण, तौल तथा प्रकृतिको आधारमा हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम उठाउने सेवा शुल्क, घरायसी फोहरमैला उत्सर्जन गर्ने व्यक्ति वा व्यवसाय सञ्चालनबाट उत्सर्जन र उत्पादन हुने फोहरमैलाको फरक फरक हुने गरी निर्धारण हुन सक्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिमको शुल्क सम्बन्धित स्थानीय तह आफैंले वा अन्य कुनै संस्था वा निकाय मार्फत उठाउन सक्नेछ ।

(५) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले फोहरमैलाको व्यवस्थापन गरेकोमा सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा निकायबाट सेवा शुल्क उठाउन सक्नेछ ।

(६) उपदफा (१) र (४) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि तोकिए बमोजिमका विपन्न वर्गलाई स्थानीय कानून बमोजिम सेवा शुल्कमा छुट दिन सक्नेछ ।

(७) यस दफा बमोजिम शुल्कबाट प्राप्त आम्दानी वा फोहरमैला व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रलाई संलग्न गराउँदा प्राप्त हुने आम्दानी स्थानीय तहले फोहरमैलाको व्यवस्थापन, वातावरणीय संरक्षण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल प्रभावित क्षेत्र तथा प्रभावित क्षेत्रका बासिन्दाको सामाजिक विकासमा खर्च गर्नु पर्नेछ ।

३६. <u>सेवा रोक्का वा अन्त्यः</u> (१) दफा ४ बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन नगर्ने, दफा ५ बमोजिम फोहरमैला नछुट्याउने वा दफा ३५ बमोजिमको सेवा शुल्क नबुझाउने व्यक्ति, संस्था वा निकायको फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी सेवा स्थानीय तहले रोक्न वा अन्त्य गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सेवा रोक्का वा अन्त्य गरेकोमा फोहरमैला उत्सर्जन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकाय आफैंले उत्सर्जन गरिएको फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

(३) अनुमतिपत्रप्राप्त व्यक्तिले उपदफा (१) बमोजिम सेवा रोक्का वा अन्त्य गरेमा सेवा रोक्का वा अन्त्य गरिएको जानकारी स्थानीय तहलाई दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम सेवा रोक्का वा अन्त्य भएकोमा सम्बन्धित बासिन्दा, व्यक्ति, संस्था, व्यवसायी वा सेवाग्राहीले फोहरमैला छुट्याएर मात्र निष्कासन गर्ने प्रतिबद्धता गरेमा वा दफा ३५ बमोजिम बुझाउनु पर्ने बाँकी सेवा शुल्क एकमुष्ट बुझाएमा निजलाई पुनः सेवा प्रदान गर्नु पर्नेछ ।

३७. <u>विसर्जन शुल्कः</u> (१) दफा ३६ मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेका रासायनिक पदार्थ, विषादी, विकिरणजन्य वस्तु वा कुनै विद्युतीय सामग्री विसर्जन गर्दा थप प्रविधिको प्रयोग गर्नु पर्ने भएमा त्यस्ता वस्तु बिक्री गर्दा वा उपलब्ध गराउँदा त्यस्तो वस्तु बिक्री गर्ने विक्रेताले वस्तु विसर्जन गर्दा लाग्ने शुल्क उपभोक्ताबाट अग्रिम रुपमा लिन सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका वस्तुसँग सम्बन्धित फोहरमैलाको व्यवस्थापन तथा विसर्जन सम्बन्धित विक्रेताले गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम लिइएको शुल्क त्यस्तो वस्तु बिक्री वा उपलब्ध गराउने व्यक्ति वा विक्रेताले स्थानीय तहलाई जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

परिच्छेद-७

<u>फोहरमैला व्यवस्थापनको अनुगमन</u>

३८. <u>अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको काम, कारबाहीको अनुगमनः</u> (१) अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले अनुमतिपत्र बमोजिम फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्दा वा त्यस सम्बन्धी संयन्त्रको निर्माण वा सञ्चालन गर्दा यो ऐन, वातावरण सम्बन्धी प्रचलित कानून, वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा यस ऐन बमोजिम जारी गरिएको मापदण्डको पालना भए वा नभएको अनुगमन अनुगमनकर्ता खटाई स्थानीय तहले गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमन गर्दा यो ऐन, वातावरण सम्बन्धी प्रचलित कानून, वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन वा यस ऐन बमोजिम जारी गरिएको अनुमतिपत्र वा मापदण्डको पालना नगरेको पाइएमा सोको पालनाको लागि स्थानीय तहले आवश्यक व्यवस्था गर्न समयावधि तोकी निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निर्देशन दिएकोमा त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिको कर्तव्य हुनेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको समयावधिमा पनि निर्देशनको पालना गरी आवश्यक व्यवस्था नगरेमा स्थानीय तहले त्यस्तो व्यक्ति वा कम्पनीसँग स्थानीय तहले गरेको सम्झौता रद्द गर्न सक्नेछ ।

(५) उपदफा (४) बमोजिम सम्झौता रद्द भएमा अनुमतिपत्र स्वतः रद्द हुनेछ ।

३९. <u>फोहरमैला व्यवस्थापनको नियमित अनुगमनः</u> (१) स्थानीय तहले फोहरमैला व्यवस्थापन वा विसर्जन, निष्कासन कार्यको नियमित अनुगमन गर्नु वा गराउनु पर्नेछ र त्यस प्रयोजनका लागि स्थानीय तहले आवश्यक सङ्ख्यामा अनुगमनकर्ता खटाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको प्रयोजनका लागि स्थानीय तहले आवश्यक कार्ययोजना बनाई लागू गर्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमनमा खटिने अनुगमनकर्ताले अनुगमन पछि त्यसको प्रतिवेदन सम्बन्धित स्थानीय तह समक्ष दिनु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम प्राप्त प्रतिवेदनमा औंल्याइएका विषयहरुको सुधार तथा कार्यान्वयन गर्ने सम्बन्धमा स्थानीय तहले आवश्यक व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

४०. <u>वडा कार्यालयबाट नियमित अनुगमनः</u> (१) वडा कार्यालयले आफ्नो वडाभित्रका आवासीय घर, व्यावसायिक प्रतिष्ठान, सरकारी, गैरसरकारी वा निजी कार्यालय, शिक्षण संस्थाको परिसर नियमित रुपमा पर्यवेक्षण वा भ्रमण गरी देहायको विषयमा अनुगमन गर्नु पर्नेछः-

(क) त्यस्ता घर, प्रतिष्ठान, कार्यालय वा शिक्षण संस्थाको परिसर भित्र यस ऐन बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन भए वा नभएको,

(ख) त्यस्ता घर, प्रतिष्ठान, कार्यालय वा शिक्षण संस्थामा दफा ५ बमोजिम फोहरमैला छुट्याउने व्यवस्था भए वा नभएको,

(ग) त्यस्ता घर, प्रतिष्ठान, कार्यालय वा शिक्षण संस्थामा दफा २८ बमोजिमको उपयुक्त बाल्टिन, साधन वा उपकरण राखिएको वा नराखिएको,

(घ) त्यस्ता घर, प्रतिष्ठान, कार्यालय वा शिक्षण संस्थामा उपयुक्त शौचालयको व्यवस्था भए वा नभएको ।

४१. <u>नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारबाट अनुगमनः</u> (१) यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको सम्बन्धित निकायले यो ऐन तथा अन्य प्रचलित कानून बमोजिमको मापदण्ड बमोजिम स्थानीय तहले फोहरमैलाको व्यवस्थापन गरे वा नगरेको, सार्वजनिक शौचालयको प्रवन्ध गरे वा नगरेको, फोहरमैलाबाट मानव स्वास्थ्य, पशुपन्छी, जलासय, जमिन वा समग्र वातावरणमा प्रतिकूल असर परे वा नपरेको सम्बन्धमा समय समयमा अनुगमन गरी आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ ।

(२) यस दफा बमोजिम नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको सम्बन्धित निकायले दिएको निर्देशन पालना गर्नु सम्बन्धित निकायको कर्तव्य हुनेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमन गर्दा त्यस्तो निकायले विशेष गरी फोहरमैला तथा सोको व्यवस्थापनबाट वातावरण, पर्यावरण प्रणाली तथा प्रभावित क्षेत्रका बासिन्दालाई परेको वा पर्न सक्ने असरको विषय समेत विचार गरी सोको व्यवस्थापनको लागि आवश्यक सहयोग र सहकार्य गर्नु पर्नेछ ।

(४) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ४ बमोजिमको फोहरमैलाको व्यवस्थापन सोही दफाको उपदफा (२) बमोजिमको मार्गदर्शन वा २६ को उपदफा (३) बमोजिमको शर्त तथा मापदण्ड बमोजिम व्यवस्थापन भए वा नभएको सम्बन्धमा त्यस्तो मार्गदर्शन जारी गर्ने वा शर्त तथा मापदण्ड तोक्ने अधिकारीले स्थानीय तहसँग सँगै समन्वय गरी समय समयमा अनुगमन गर्नु पर्नेछ ।

४२. <u>प्रभावित क्षेत्रको संरक्षणः</u> (१) स्थानीय तहले फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल, प्रभावित क्षेत्रको आर्थिक, सामाजिक, भौतिक विकास तथा वातावरण संरक्षणको गुरुयोजना बनाई त्यस्तो योजना कार्यान्वयनको लागि विभिन्न कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) को प्रयोजनको लागि स्थानीय तहले मूलतः देहायका क्षेत्रमा आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछः-

(क) सडक निर्माण, विद्युत आपूर्ति, खानेपानी, ढल निकास, सरसफाई र वातावरण संरक्षण,

(ख) विद्यालय र स्वास्थ्य संस्थाको स्थापना तथा सञ्चालन,

(ग) फोहरमैला व्यवस्थापन स्थल प्रभावित क्षेत्रका आर्थिक रुपले विपन्न तथा सामाजिक रुपले पिछडिएका वर्गको उत्थान तथा विकासको लागि आवश्यक अन्य कार्यक्रम ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिमको कार्यक्रम तर्जुमा र छनौट गर्नुअघि स्थानीय तहले प्रभावित क्षेत्रका सम्बन्धित समुदायसँग परामर्श गर्नु पर्नेछ ।

(४) फोहरमैला व्यवस्थापन गरी उत्पादन गरिएको मल, उर्जा, इन्धन वा अन्य सामग्री बिक्री गर्दा प्रभावित क्षेत्रका बासिन्दालाई सहुलियत दरमा उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

(५) फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्दा आवश्यक हुने रोजगारी पूर्ति गर्दा प्रभावित क्षेत्रका बासिन्दालाई तोकिए बमोजिम प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(६) यस दफा बमोजिम प्रभावित क्षेत्रको लागि तर्जुमा गरिएको कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्दा प्रभावित क्षेत्रका स्थानीय समुदायको सहभागिता रहने गरी गर्नु पर्नेछ ।

(७) फोहरमैला व्यवस्थापन स्थलको कार्ययोजना बनाउँदा, सञ्चालन गर्दा वा त्यसका लागि कुनै कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा वातावरण संरक्षण सम्बन्धी प्रचलित कानून बमोजिम निर्धारित मापदण्ड अनुरुप हुने गरी गर्नु पर्नेछ ।

(८) यस दफा बमोजिम प्रभावित क्षेत्रको आर्थिक, सामाजिक, भौतिक विकास तथा वातावरण संरक्षण सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई आवश्यक आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद–८

समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध

४३. समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध कायम गर्नेः (१) सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन, २०७६ को दफा २२ बमोजिम शहरी विकास मन्त्रीको अध्यक्षतामा रहने विषयगत समितिले फोहरमैला व्यवस्थापनका सम्बन्धमा अवलम्बन गर्नु पर्ने नीति निर्धारण तथा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहबीच समन्वय कायम गर्नका लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समितिले सो उपदफाको प्रयोजनको लागि देहायका कार्य सम्पादन गर्नेछः-

(क) फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहका तहहरुबीच समन्वय कायम गर्ने,

(ख) फोहरमैला व्यवस्थापनमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको भूमिका निर्धारण गरी सम्बन्धित निकायलाई सुझाव दिने,

(ग) फोहरमैला व्यवस्थापन कार्यसँग सम्बद्ध निकायबीच समन्वयको लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाउने,

(घ) फोहरमैलाको एकीकृत रुपमा व्यवस्थापन गर्न सम्बन्धित निकाय वा स्थानीय तहले लगानी गर्नु पर्ने अवस्थामा लगानी गर्नुपर्ने रकमको सम्बन्धमा मापदण्ड निर्धारण गर्ने,

(ङ) तोकिए बमोजिमका अन्य काम गर्ने वा गराउने ।

४४. नेपाल सरकारको जिम्मेवारी: (१) यस ऐन तथा अन्य प्रचलित कानूनमा उल्लिखित काम, जिम्मेवारी वा कर्तव्यको अतिरिक्त फोहरमैला व्यवस्थापनमा नेपाल सरकारको जिम्मेवारी देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि आवश्यक मापदण्ड बनाई लागू गर्ने वा गराउने,

(ख) फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि आवश्यकता अनुसार प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहसँग सहकार्य वा सहलगानी गर्ने,

(ग) फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि आवश्यक पर्ने प्राविधिक सहयोग उपलब्ध गराउने,

(घ) फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि वैदेशिक सहयोगको व्यवस्था र परिचालनमा समन्वय गर्ने,

(ङ) फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी एकीकृत सूचना प्रणालीको विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने वा गराउने,

(च) फोहरमैला व्यवस्थापनमा नवीनतम तथा अत्याधुनिक (स्टेट अफ आर्ट) प्रविधिको अध्ययन, अनुसन्धान गराई त्यसलाई कार्यान्वयन गर्ने वा गराउने,

(छ) रेडियोधर्मी, तेजाब, पारोयुक्त उपकरणको प्रयोगलाई निरुत्साहन गर्ने तथा प्रयोग भई काम नलाग्ने अवस्थामा रहेका तेजाब, रासायनिक पदार्थ, पारोयुक्त उपकरण तथा रेडियोधर्मी वा त्यसबाट उत्सर्जन हुने फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने वा गराउने,

(ज) फोहरमैला व्यवस्थापनमा प्रदेशबीच समन्वय कायम गर्ने वा गराउने।

(२) नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी अत्यधिक फोहरमैला उत्पादन हुने वा उत्सर्जन गर्ने वा हानिकारक कुनै वस्तुको पैठारी, उत्पादन वा बिक्रि वितरणमा रोक लगाउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम रोक लगाइएको वस्तुको कसैले पैठारी, उत्पादन वा वितरण गरेमो निजले यस ऐन बमोजिम कसूर गरेको मानिनेछ ।

४५. <u>प्रदेश सरकारको जिम्मेवारी:</u> यस ऐन तथा अन्य प्रचलित कानूनमा उल्लिखित काम, जिम्मेवारी र कर्तव्यको अतिरिक्त फोहरमैला व्यवस्थापनमा प्रदेश सरकारको जिम्मेवारी देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) फोहरमैला व्यवस्थापनमा सम्बन्धित स्थानीय तहबीच समन्वय कायम गर्ने,

(ख) फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि तयार गर्नुपर्ने पूर्वाधार निर्माणको लागि स्थानीय तहसँग आवश्यकता अनुसार समन्वय तथा सहकार्य गर्ने,

(ग) फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी असल अभ्यासको सम्बन्धमा स्थानीय तहबीच अनुभव आदान प्रदानको व्यवस्था मिलाउने,

(घ) फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि आवश्यकता अनुसार नेपाल सरकार र स्थानीय तहसँग सहकार्य वा सहलगानी गर्ने,

(ङ) फोहरमैला व्यवस्थापनमा सम्बद्ध निकाय वा संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने वा गराउने ।

(च) तोकिए बमोजिमका अन्य काम गर्ने वा गराउने ।

परिच्छेद–९
<u>कसूर तथा सजाय</u>

४६. <u>कसूर:</u> कसैले देहायको कुनै काम गरेमा यस ऐन बमोजिम कसूर गरेको मानिनेछः-

(क) स्थानीय तहले तोकिदिएको समय वा स्थानमा बाहेक अन्यत्र फोहरमैला निष्कासन गरेमा,

(ख) कण्टेनर वा फोहरमैला सङ्कलन केन्द्रमा राखिएको फोहरमैला अनधिकृत तवरले प्रयोग गरेमा,

(ग) फोहरमैला सङ्कलन केन्द्रमा राखिएको कण्टेनर, उपकरण वा बाल्टिन तोडफोड गरेमा, क्षति पुऱ्याएमा, राखिएको स्थानबाट हटाएमा वा सङ्कलन केन्द्रमा कुनै नोक्सानी पुऱ्याएमा,

(घ) यस ऐन विपरीत हुने गरी व्यवसायिक रुपमा फोहरमैला व्यवस्थापनको काम गरेमा,

(ङ) अनुमतिपत्र प्राप्त नगरी कुनै व्यक्तिले फोहरमैलाको व्यवस्थापन गरेमा वा फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि प्रदान गरिएको अनुमतिपत्रमा उल्लिखित शर्तहरु उल्लङ्घन गरेमा,

(च) फोहरमैला सङ्कलन केन्द्र, कण्टेनर वा फोहरमैला थुपार्ने ठाउँमा कुनै पनि किसिमको हानिकारक पदार्थ फालेमा, राखेमा वा जम्मा गरेमा,

(छ) घर, कम्पाउण्ड तथा परिसरको फोहरमैला सडक वा अन्य सार्वजनिक स्थानमा राखेमा, फालेमा वा थुपारेमा,

(ज) फोहरमैलाबाट निस्केको दूषित पानी (लिचेट) वा ढल चुहाई अन्य व्यक्तिको घर कम्पाउण्ड, जग्गा प्रदूषित बनाएमा वा सार्वजनिक ठाउँमा आवागमनमा अवरोध पु¥याएमा,

(झ) सडक वा अन्य सार्वजनिक स्थानमा सरसफाई तथा फोहरमैला सङ्कलन गर्न स्थानीय तहले तोकेको समय वा सफाई गर्दाको समयमा त्यस्तो ठाउँमा कुनै पनि किसिमको सवारी साधन रोकी राखेमा वा रोकी राखेको सवारी साधन हटाउन इन्कार गरेमा,

(ञ) स्थानीय तहले तोकेको ठाउँमा बाहेक जनस्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पर्ने गरी सडक वा अन्य सार्वजनिक स्थानमा कुनै पनि किसिमको जोखिमपूर्ण फोहरमैला राखेमा, फालेमा, थुपारेमा वा निष्कासन गरेमा,

(ट) रासायनिक फोहरमैला, औद्योगिक फोहरमैला, पारोयुक्त फोहरमैला, स्वास्थ्य संस्थाजन्य फोहरमैला, विद्युतीय उपकरण सम्बन्धी जोखिमपूर्ण फोहरमैला वा निर्माणजन्य फोहरमैला स्थानीय तहले तोकेको ठाउँमा बाहेक अन्यत्र फालेमा, राखेमा, निष्कासन गरे वा गराएमा,

(ठ) फोहरमैला सङ्कलन, ढुवानी तथा फोहरमैला व्यवस्थापन वा विसर्जनमा कुनै किसिमले बाधा अवरोध सिर्जना गरेमा,

(ड) फोहरमैला सङ्कलन, ढुवानी वा अन्तिम निष्कासन स्थलमा अवरोध, बन्द, घेराउ गरेमा वा फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी काममा हडताल गरेमा,

(ढ) दफा २१ को उपदफा (३) विपरीत फोहरमैला मिसाएमा वा विसर्जन गरेमा,

(ण) दफा ३३ विपरीत रासायनिक पदार्थ वा विषादीको पैठारी गरेमा वा प्रयोग गरिसक्नु पर्ने अवधि सकिएको औषधि नष्ट गर्ने जिम्मेवारी पूरा नगरेमा,

(त) दफा ४४ को उपदफा (२) बमोजिम निषेध गरिएको कुनै वस्तुको पैठारी, उत्पादन वा बिक्री वितरण गरेमा,

(थ) दफा ५ विपरीत स्रोत मै फोहरमैला नछुट्याई फोहरमैला मिसाएर निष्कासन गरेमा,

(द) मरेको वा मारेको पशुपन्छी र सोको लादी, प्वाँख, हड्डी तथा माछाको कत्ला आदि सार्वजनिक स्थल, सडक, गल्ली, चोकमा राखेमा, फालेमा वा थुपारेमा,

(ध) दफा ६ विपरित फोहरमैला निष्कासन गरेमा,

४७. <u>सजायः</u> (१) दफा ४६ को देहायको कसूर गर्ने व्यक्तिलाई स्थानीय तहले देहाय बमोजिम सजाय गर्न सक्नेछः-

(क) खण्ड (क) बमोजिमको कसूर गर्ने व्यक्तिलाई पहिलो पटक भए पाँचहजार रुपैयाँसम्म जरिबाना, दोस्रो पटक सोही कसूर गरेमा पाँच हजार रुपैयाँदेखि दश हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना र सोही कसूर तेस्रो पटक वा सोभन्दा बढी गरेमा प्रत्येक पटकको लागि पन्ध्र हजार रुपैयाँका दरले जरिबाना गरी फोहरमैला उठाउँदा लाग्ने खर्च समेत निजबाट भराउने,

(ख) खण्ड (ख) वा (झ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई एक हजार रुपैयाँदेखि पाँच हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना,

(ग) खण्ड (ग) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पन्ध्र हजार रुपैयाँदेखि पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना गरी कण्टेनर वा सङ्कलन केन्द्र व्यवस्थापन गर्न लाग्ने खर्च असूल उपर गर्ने,

(घ) खण्ड (घ) वा (ङ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पन्ध्रहजार रुपैयाँदेखि पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना गरी अनुमति नलिएसम्म त्यस्तो कार्य गर्न रोक लगाउने,

(ङ) खण्ड (च) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पाँच हजार रुपैयाँदेखि पन्ध्र हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना गर्ने र त्यस्तो वस्तु वा पदार्थबाट कुनै क्षति भइसकेको भए क्षति बापतको रकम समेत कसूरदारबाट असूल उपर गर्न,

(च) खण्ड (छ), (ज), (ञ) वा (ण) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पाँच हजार रुपैयाँदेखि पन्ध्र हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना गर्ने,

(छ) खण्ड (भ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई तीस हजार रुपैयाँदेखि पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना र त्यस्तो वस्तु जफत गर्न,

(ज) खण्ड (ट), (ठ), (ढ) वा (त) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पचास हजार रुपैयाँदेखि एक लाख रुपैयाँसम्म जरिबाना गर्ने र सोही कसूर पुनः गरेमा पहिलो पटक गरेको जरिबानाको दोब्बर जरिबाना गरी कानून बमोजिम अनुमति रद्द गर्नको लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन,

(झ) खण्ड (ध) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई प्रत्येक पटक पाँच सय रुपैयाँ जरिबाना गर्न सक्ने ।

(२) दफा ४६ बमोजिमका देहायको कसूर गरेमा सम्बन्धित जिल्लाको प्रमुख जिल्ला अधिकारीले देहाय बमोजिम सजाय गर्न सक्नेछः—

(क) खण्ड (ड) वा (द) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई दश हजार रुपैयाँदेखि पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना वा पन्ध्र दिनदेखि तीन महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय, ।

(ख) खण्ड (थ) बमोजिमको कसूर गर्नेलाई पाँच हजार रुपैयाँदेखि दश हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना वा तीन महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय ।

(३) उपदफा (१) बमोजिमको जरिबाना गर्दा स्थानीय तहले अधिकार प्रदान गरेको अधिकारीले तत्काल जरिबाना गरी सोको रसिद दिनेछ ।

४८. सेवा सुविधा रोक्का गर्न सकिनेः (१) स्थानीय तहले यस ऐन बमोजिम तोकिएको सेवा शुल्क नबुझाउने वा बुझाउन अटेर गर्ने व्यक्तिलाई उपलब्ध गराउने कुनै सेवा सुविधाको अतिरिक्त विद्युत वा टेलिफोन सेवा रोक्का गरिदिन तथा निजको नाममा रहेको घर, जग्गा बिक्री गर्न रोक्काका लागि स्थानीय तहले सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ । तर यसरी लेखी पठाउनु अघि सम्बन्धित व्यक्तिलाई सो सम्बन्धमा लिखित रुपमा जानकारी दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम लेखी आएमा त्यस्तो सेवा सुविधा रोक्नु सम्बन्धित निकायको कर्तव्य हुनेछ ।

४९. सरकारवादी मुद्दाः दफा ४६ को खण्ड (ड), (थ) वा (द) बमोजिमको कसूर सम्बन्धी मुद्दामा नेपाल सरकारवादी हुनेछ र त्यस्तो कसूर मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को अनुसूची-१ मा समावेश भएको मानिनेछ ।

५०. पुनरावेदनः दफा ४७ बमोजिमको अधिकारीले गरेको वा स्थानीय तह वा स्थानीय तहबाट खटिएको निरीक्षण वा अनुगमनकर्ताले यस ऐन बमोजिम गरेको निर्णयमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले पैंतिस दिनभित्र सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-१०
विविध

५१. नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृतिः कुनै स्थानीय तहले विदेशी व्यक्ति, सङ्घ, संस्था वा दातृ निकायबाट सहयोग लिई फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी कुनै कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने भएमा नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

५२. विपद्जन्य फोहरमैलाको व्यवस्थापनः (१) विपद्को कारणले उत्सर्जन भएका फोहरमैलाको व्यवस्थापनको लागि स्थानीय तहले कानून बनाई आवश्यक व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि स्थानीय तहले नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारबाट आवश्यक प्राविधिक वा अन्य सहयोग माग गरेमा त्यस्तो सहयोग उपलब्ध गराउनु पर्नेछ ।

५३. स्वास्थ्य बीमा तथा सुरक्षित पोसाकको व्यवस्थाः (१) फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने निकाय वा संस्थाले त्यस्तो कार्यमा संलग्न जनशक्तिको लागि तोकिए बमोजिम स्वास्थ्य बीमाको व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(२) फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने निकाय वा संस्थाले त्यस्तो कार्यमा संलग्न जनशक्तिले फोहरमैला व्यवस्थापन गर्दा प्रयोग गर्ने सुरक्षित पोसाक वा प्रयोग गर्ने उपयुक्त सामग्री, औजार तथा उपकरणको व्यवस्था गर्नु पर्नेछ ।

५४. सचेतना अभिवृद्धिः (१) स्थानीय तहले फोहरमैलाको उत्सर्जन वा उत्पादन न्यूनीकरण गर्ने, फोहरमैला वर्गीकरण गर्ने, फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्ने वा विसर्जन काममा सर्वसाधारणको सचेतना बृद्धि गर्न स्थानीय क्लव, गैरसरकारी संस्था, समुदायमा आधारित संस्था वा उपभोक्ता संस्थालाई प्रशिक्षण प्रदान गर्न वा त्यस्ता संस्थालाई परिचालन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा वा परिचालन गर्दा नागरिक, समुदाय, टोल विकास संस्था, सरोकारवालाको कर्तव्य र जिम्मेवारीको विषयमा जानकारी गराउनु पर्नेछ ।

(३) स्थानीय तहले फोहरमैला व्यवस्थापनमा नागरिकको सचेतना अभिवृद्धिको लागि विद्यालय तह वा अनौपचारिक शिक्षाको पाठ्यक्रम तयार गराई सो विषयमा आवश्यक शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

५५. सार्वजनिक सडक तथा सम्पदाको सफाईः (१) आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र रहेका धार्मिक, ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक सम्पदा, सार्वजनिक सडक, सार्वजनिक उद्यान, पार्क वा नदी, खोलाको नियमित सरसफाई गर्ने र त्यस्ता सम्पदामा उत्सर्जन भएको फोहरमैलाको व्यवस्थापनका छुट्टै व्यवस्था भएकोमा सोही बमोजिम र नभएकोमा त्यसको सरसफाई गर्ने र सम्पदा वा संरचनामा उत्सर्जन भएको फोहरमैलाको नियमित व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित वडा कार्यालयको हुनेछ ।

५६. नियमनकारी निकायबाट अनुगमनः (१) प्रचलित कानून बमोजिम कुनै व्यवसाय वा सेवा सञ्चालन गर्न अनुमति प्रदान गर्ने वा त्यस्तो व्यवसाय वा सेवाको नियमन गर्ने नियमनकारी निकायले त्यस्तो व्यवसाय वा सेवा सञ्चालन गर्ने प्रतिष्ठानमा अनुगमन वा निरीक्षणको सिलसिलामा भ्रमण गर्दा त्यस्तो प्रतिष्ठानले यस ऐन बमोजिम फोहरमैला व्यवस्थापन गरे वा नगरेको विषयमा पनि अनुगमन गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमन वा निरीक्षण गर्दा यस ऐन बमोजिम फोहरमैलाको व्यवस्थापन नगरेको देखिएमा त्यस्तो प्रतिष्ठानलाई सो सम्बन्धमा आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यस्तो निर्देशन पालना गर्नु सम्बन्धित प्रतिष्ठानको कर्तव्य हुनेछ ।

५७. <u>अभिलेख राख्नु पर्नेः</u> (१) प्रत्येक स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्रको फोहरमैला व्यवस्थापनमा काम गर्ने सामुदायिक संस्था वा अन्य संस्थाको अद्यावधिक विवरण राख्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम राखिने विवरणमा त्यस्तो संस्थाले काम गरिरहेको क्षेत्र र प्रकृति, जनशक्ति, आर्थिक तथा प्राविधिक स्रोत तथा स्थानीय तहले तोकेको अन्य विवरण समेत समावेश गर्नु पर्नेछ ।

५८. <u>सामाजिक उत्तरदायित्व बहनः</u> घरायसी फोहरमैला बाहेकका अन्य फोहरमैला उत्सर्जन गर्ने संस्थाले आफ्नो आयको तोकिएको प्रतिशतसम्मको रकम फोहरमैला व्यवस्थापन वा सचेतना अभिवृद्धि गर्ने वा वातावरण प्रदुषण नियन्त्रण वा न्यूनीकरण गर्ने कार्यमा खर्च गरी सामाजिक उत्तरदायित्व बहन गर्नु पर्नेछ ।

५९. <u>पुरस्कारः</u> (१) मन्त्रालयले फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि नवीनतम उपयोगी प्रविधि वा अवधारणाको विकास गर्ने, त्यस्तो कार्यलाई प्रोत्साहित गर्ने तथा फोहरमैला व्यवस्थापन कार्यमा उल्लेखनीय योगदान गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई सम्मान स्वरुप तोकिए बमोजिम पुरस्कार दिन सक्नेछ ।

(२) यस ऐनको प्रतिकूल हुने गरी जथाभावी फोहरमैला राख्ने, थुपार्ने वा फाल्ने व्यक्तिको बारेमा प्रमाण सहित उजुरी दिने व्यक्तिलाई सम्बन्धित स्थानीय तहले सम्मान वा नगद पुरस्कार दिन सक्नेछ ।

६०. <u>मापदण्ड जारीः</u> (१) नेपाल सरकारले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमावलीको अधीनमा रही विभिन्न प्रकृतिका फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि मापदण्ड जारी गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम मापदण्ड जारी गर्दा हानिकारक रासायनिक, पारोयुक्त औद्योगिक, तेजावजन्य, स्वास्थ्य संस्थाजन्य, निर्माणजन्य फोहरमैला र घरायसी फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी छुट्टाछुट्टै वा एकीकृत मापदण्ड जारी गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम जारी गरेको मापदण्डको अधीनमा रही प्रदेश वा स्थानीय तहले थप मापदण्ड निर्धारण गरी कार्यान्वयन गर्न वा गराउन सक्नेछ ।

६१. <u>स्थानीय कानूनः</u> दफा ६० मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी प्रक्रियाका सम्बन्धमा स्थानीय कानूनले छुट्टै व्यवस्था गरेमा सोही बमोजिम हुनेछ ।

६२. <u>अन्य विषयमा प्रचलित कानून बमजिम हुनेः</u> फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी विषयमा यस ऐनमा लेखिएको विषयमा यसै ऐन बमोजिम र अन्य विषयमा प्रचलित कानून बमोजिम हुनेछ ।

तर त्यसरी कानून बनाउँदा यस ऐन बमोजिमको प्रावधान तथा मापदण्डको पालना गर्नु पर्नेछ ।

६३. नियम बनाउने अधिकार: यो ऐन कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले आवश्यक नियम बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।

६४. ऐन कार्यान्वयन मापन: यो ऐन प्रारम्भ भएको पाँच वर्ष पूरा भएको एक वर्षभित्र र त्यसपछि प्रत्येक पाँच वर्षपछिको एक वर्षभित्र मन्त्रालयले ऐन कार्यान्वयनको मापन गर्नेछ। सोको प्रतिवेदन सङ्घीय संसदको दुवै सदनको सम्बन्धित समितिमा पेस गर्नु पर्नेछ।

६५. खारेजी र बचाउ: (१) फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ खारेज गरिएको छ ।

(२) फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ बमोजिम भए गरेका काम कारबाही यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ ।